

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

ГАЛАГУРЯ Є. Л.,
ад'юнкт
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ
З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ**

Стаття присвячена розкриттю специфіки розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Автор вважає, що основною особливістю розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості є потреба доказування мотиву даного злочину. Вказується, що навколо отримання відомостей про спонукання підозрюваного щодо вчинення вбивства особи іншої раси, національності або конфесії вибудовується тактика слідчих дій. На переконання автора, показовою рисою розслідування вбивств, вчинених на ґрунті нетерпимості, виступає необхідність для викриття підозрюваного наявності у слідчого спеціальних знань про існуючі субкультури, націоналістичні та інші екстремістські організації, фундаменталістські релігійні спільноти, які існують у суспільстві.

Ключові слова: вбивство, мотив, розслідування, нетерпимість.

Статья посвящена раскрытию специфики расследования умышленных убийств по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости. Автор считает, что основной особенностью расследования умышленных убийств по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости является потребность доказывания мотива данного преступления. Указывается, что вокруг получения сведений о побуждении подозреваемого в совершении убийства лица другой расы, национальности или конфессии выстраивается тактика следственных действий. По мнению автора, показательной чертой расследования убийств, совершенных на почве нетерпимости, выступает необходимость для изобличения подозреваемого наличия у следователя специальных знаний о существующих субкультурах, националистических и других экстремистских организаций, фундаменталистских религиозных сообществах, которые существуют в обществе.

Ключевые слова: убийство, мотив, расследование, нетерпимость.

The article is devoted to the disclosure of the specifics of the investigation of intentional murder on motives of racial, national or religious intolerance. The author believes that the main feature of the investigation of intentional murder on motives of racial, national or religious intolerance is the need to prove the motive of this crime. It's indicated that the tactics of investigative actions are being built around collecting information about the motive of a suspect to commit a murder of a person of another race, nationality or confession. According to the author, an indicative feature of the investigation of murders committed on the basis of intolerance is the need for exposing the suspect to have a special knowledge of subcultures, nationalist and other extremist organizations, fundamentalist religious communities that's existing in society.

Key words: murder, motive, investigation, intolerance.

Вступ. Злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості порушують як норми міжнародного права, так і Конституції України про рівність та заборону дискримінації [1]. Згідно із Загальною декларацією прав людини (1948 р.), кожна особа повинна мати всі права і всі свободи «незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища» (ст. 2). Подібні норми містять також Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.) і ряд інших основних міжнародних нормативних правових актів: Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.), Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на ґрунті релігії або переконань (1981 р.) і т.д. П. 14 ч. 2 Ст. 115 КК «Умисне вбивство» передбачає кваліфікований вид вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості [2]. Сутність даного злочину полягає в тому, що злочинець вчиняє його з мотивів, викликаних його особистим ненависницьким (упередженим) ставленням до жертви, котра має специфічний статус чи належить до певної соціальної верстви. У зв'язку з цим під загрозою опиняється особиста недоторканість, життя, здоров'я, власність та інші людські цінності жертви. Кожний прояв ненависті щодо зазначених потерпілих може мати свою специфіку. Відповідно, власну специфіку має практично кожен випадок розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Проблематика окремих питань розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості в останні роки знайшла відображення в наукових працях таких вчених, як Л.В. Дорош, І.М. Осика, Т.А. Пазинич, А.В. Савченко та ін. Специфіка тактичних прийомів розслідування вбивств означеного виду проаналізована в декількох методичних рекомендаціях, сформованих для використання правоохоронними органами. Натомість комплексне дослідження особливостей розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості залишається незавершеним.

Постановка завдання. Автор ставить перед собою мету визначити особливості розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Результати дослідження. Основною особливістю розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості є власне доказування мотиву вчинення цього злочину. Адже як зазначає А.В. Савченко, під час провадження дізнання, досудового слідства та розгляду кримінальної справи в суді мотив підлягає обов'язковому доказуванню, а також зазначенню в обвинувальному висновку слідчого та обвинувальному вирокі суду [3, с. 174].

Дійсно, для застосування п. 14 ч. 2 ст. 115 КК необхідно встановити конкретний спеціальний мотив. Цей мотив може поєднуватися з іншими спонуканнями (помста, корисливість, хуліганські мотиви), водночас він має серед них домінувати. Домінуючим спонуканням у цьому випадку виступає прагнення винної особи вчинити фізичну розправу з потерпілим у зв'язку з його расовою чи національною приналежністю або релігійними переконаннями, тим самим принизити честь і гідність певної раси, нації або конфесії. Сюди також відноситься бажання спровокувати або розпалити національну, расову чи релігійну ворожнечу та ненависть, продемонструвати шовіністичний світогляд або ксенофобію щодо всіх інших чи конкретних груп людей. У цьому сенсі слід вказати, що українське кримінальне законодавство не дозволяє застосовувати змішані мотиви [4, с. 54]. Відтак можна лише говорити про різне ставлення до злочинної дії та до її наслідків.

Тобто за умови вчинення вбивства з мотивів національної нетерпимості позбавлення життя конкретної особи виступає лише проміжною ціллю злочинців, оскільки основна мета – приниження національної гідності інших представників цієї національності; в іншому випадку необхідно визнавати інший мотив злочину. При цьому третьою стороною конфлікту, або другим потерпілим у широкому розумінні цього слова буде будь-який представник цієї національності [5, с. 20].

А.В. Шлегель виділяє наступні особливі ознаки, характерні для механізму вбивства за мотивами нетерпимості: здійсненням злочинів проти особистості на ґрунті нетерпимості є реалізація ненависті або ворожнечі відносно особи, що має специфічні ознаки зовнішності, шляхом заподіяння смерті або погрози вбивством, або шляхом заподіяння навмисних тяжких, або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а також шляхом побоїв, катування; мотив злочину

обмежується національною ненавистю або ворожнечею стосовно тільки до певної етнічної групи населення, антропологічні ознаки якої не є характерними для зовнішності осіб, які традиційно проживають на певній території; особистість злочинця, його приналежність до молодіжних угруповань, які пропагують агресивність, жорстокість, насильство, націоналістичну та профашистську ідеологію; вік злочинця, як правило, від 14 до 30 років; особистість потерпілого має ознаки зовнішності, властиві особам африканського, азіатського походження; при цьому вік, рівень освіти та культури, приналежність до будь-якої соціальної групи населення не має значення; характерні способи здійснення насильницьких дій, спрямованих на заподіяння смерті, тілесних ушкоджень, побоїв і катування (побиття ногами із застосуванням підручних засобів і ножів); злочин носить відкритий, демонстративний характер; дії із приховання слідів злочину, як правило, відсутні; місцем здійснення злочину є громадські місця [6, с. 67]. Усі означені обставини повинні бути вивчені під час розслідування цієї категорії злочинів.

Дослідуючи вищенаведені ознаки, характерні для механізму вбивства за мотивами нетерпимості, слідчому слід пам'ятати, що такий мотив виникає у злочинця в результаті деформації свідомості та появи помилкових потреб (так званих «квазіпотреб»). Цими «квазіпотребами» стають: уявна необхідність «захисту» від представників інших рас, національностей, релігій; бажання показати «перевагу» представників однієї раси над іншими; ненависть до представників інших рас, націй або віросповідань. Відповідно, для злочинця є важливим залишити на місці вчинення вбивства певні «пам'ятки» про відповідність його вчинку певному світогляду. Наприклад, слідами злочину, що свідчать про мотив нетерпимості, є: висловлення расистського або іншого змісту, що відображають нетерпимість до представників іншої раси, національності, релігії і т.д.; наявність написів, малюнків (у т.ч. графіті), що принижують національні, релігійні або інші почуття або свідчать про те, що певний акт вчинили представники певного угруповання.

У свою чергу, джерелами фактичних даних про ксенофобські настрої, висловлення та дії конкретної особи можуть бути показання друзів, знайомих або сусідів; журнали, книги, які читає підозрюваний; музика, яку він слухає; фільми, які дивиться; інтернет-сайти, які відвідує. Інформація про приналежність особи до певного радикального угруповання може бути отримана з баз даних органів внутрішніх справ, які ведуть облік членів екстремістських угруповань (наприклад, неонацистських, фашистських націоналістичних, комуністичних, анархістських, фундаменталістських).

Сліди вбивства за мотивами нетерпимості залишаються як на місці злочину та на потерпілих і злочинцях (матеріальні сліди), так і в пам'яті свідків, очевидців тощо (ідеальні сліди). Особливістю утворення слідів даного виду злочинів є те, що переважна більшість доказової інформації зберігається в пам'яті людей, тобто слідчий буде мати справу в основному з ідеальними слідами. Так, певну інформацію може дати опис підозрюваної особи, яка може мати татування, властиві певній субкультурі або націоналістичним організаціям. Про настрої підозрюваного можуть свідчити й інші дії, наприклад, нанесення написів або зображень нацистського або расистського характеру на стінах.

Як бачимо, детальне дослідження мотиву вчинення умисного вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості також необхідно для з'ясування обставин події. Важливо досліджувати не тільки, чому для досягнення мети підозрюваний обрав конкретний предмет злочинного посягання, але й чому він обрав той чи інший спосіб вчинення кримінального правопорушення і певні місце та час, тобто чому він вчинив злочин щодо саме цього представника тієї чи іншої групи, а не іншого, чому він вчинив саме вбивство, а не заподіяв шкоду здоров'ю потерпілого. Виключно такий складний ієрархічний підхід до дослідження мотивів у разі вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості слугуватиме всеосяжному аналізу всіх обставин події.

Відповідно, всі наступні особливості розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості будуть походити саме із завдання встановлення та доказування мотиву цього злочину. Виходячи з мотиву злочину, слідчим встановлюватиметься: обстановка, час та місце вчинення вбивства, зокрема події, що передували і могли

спровокувати напад на людину; спосіб вчинення вбивства, зокрема характер насильства, яке було застосоване, засоби і знаряддя злочину, кількість співучасників та їх ролі; наявність з боку підозрюваного висловлювань чи дій (жести, демонстрація поглядів тощо) ксенофобського характеру до, під час або після вчинення нападу; дані про особу потерпілого, зокрема його належність до певної расової, національної чи релігійної групи; детальні обставини щодо того, яким чином і чому опинився на місці вчинення нападу; детальні дії потерпілого до і під час нападу (чи був конфлікт, провокація, чи чинився ним опір злочинцям, яким чином і якими засобами намагався захиститися потерпілий); у чому виражалось застосоване насильство до потерпілого, які завдані тілесні ушкодження, що стало причиною смерті.

Так, у разі виявлення трупу типовими слідами, які можуть вказувати на наявність мотиву ненависті, є: сліди, які вказують на те, що вбивство вчинено шляхом страти з розрахунком на подальше виявлення жертви; наявність на тілі жертви слідів катувань; нанесення на тіло жертви націоналістичної символіки; листівки, плакати, малюнки, записки ксенофобського змісту, які залишені злочинцями на тілі жертви чи в її одязі. На цьому етапі розслідування повинна здійснюватися підготовка та призначення судово-медичної експертизи трупа та інших експертиз залежно від вилучених об'єктів: трасологічної, дактилоскопічної, балістичної, криміналістичної експертизи холодної зброї, медико-криміналістичної, молекулярно-біологічної експертизи (дослідження ДНК) та інших.

У разі провадження такої слідчої дії, як огляд місця події, про наявність мотиву нетерпимості можуть свідчити наступні матеріальні сліди: знаряддя вчинення злочину, які містять націоналістичну символіку; націоналістичні надписи на предметах обстановки місця події; зображення на предметах місця події фашистських чи інших націоналістичних знаків, аббревіатур; листівки, плакати малюнки, записки націоналістичного спрямування; націоналістична символіка; одяг підозрюваних (чи її частини), яка має специфічний вигляд, характерний для представників націоналістичних угруповань; сліди знущання над символами національної чи расової приналежності потерпілих. Під час огляду місця події за фактами вбивств осіб, які пропагують певні релігійні погляди, варто детально описувати, в якому стані знаходяться наступні об'єкти: агітаційно-роздатковий матеріал; на якій території він розкиданий; стенди; столи та стільці.

Важливою слідчою дією під час розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості є допит свідків і очевидців події щодо обставин, які передували злочину, самих обставин нападу та подій після нього. Як зазначає Т.А. Пазинич, серед свідків вбивств цієї категорії часто виявляються жителі сусідніх будинків, які спостерігають з вікон власних домів або перебувають поруч і намагаються зупинити нападників; таксистки, які або щойно привезли, або очікували клієнтів; лікарі бригад швидкої допомоги, яких викликали на місце нападу [7, с. 261].

Треба зауважити, що після встановлення і затримання підозрюваної особи в будь-якому разі потрібно перевіряти всі можливі версії щодо інших мотивів цього злочину. У зв'язку з цим потрібно дослідити стосунки потерпілого і підозрюваного, чи були вони знайомі і якщо так, то які були тривалість і характер цих стосунків; чи не виникало між ними конфліктів, якщо так, які були причини для цього; чи не було між ними укладено угод цивільно-правового характеру, чи були боргові зобов'язання; чи не вчиняв потерпілий щодо підозрюваного будь-яких дій, що могли потягти за собою відповідну реакцію (наприклад, помсту). У випадку, коли підозрюваний невідомий, на початковому етапі розслідування вбивств, що мають ознаки вчинення з мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості, слід зробити запит до підрозділу карного розшуку про перебування особи на відповідному обліку, а також спрямувати направлення доручення працівникам карного розшуку щодо відпрацювання молодіжних угруповань з метою пошуку підозрюваних, а також моніторингу відповідних інтернет-сторінок, де може з'явитися інформація про відповідну проведену акцію.

Науково-практичною порадою фахівців із розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості є обов'язкове проведення на подальшому

етапі такого різновиду огляду, як освідчення особи, яке проводиться для виявлення на тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет. До особливих прикмет осіб, що вчиняють злочини з мотивів нетерпимості, відносяться татуювання відповідної тематики та спрямування [8, с. 157]. Наприклад, в підозрюваного у вбивстві з мотивів расової ненависті на тілі може бути виявлене татуювання у вигляді нацистської свастики.

До специфіки розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості на подальшому етапі можна віднести те, що в ході розслідування можливим є проведення негласних слідчих дій, таких як: аудіо- та відеоконтроль особи, обстеження житла, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, спостереження за особою, річчю або місцем та деяких інших, у виключних випадках.

Крім того, на подальшому етапі розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, як стверджує Т.А. Пазинич, слід проводити такі слідчі дії, як допит підозрюваного, слідчий експеримент, призначати судово-психіатричну, судово-психологічну, наркологічну експертизи, а також за потреби – експертизи комп'ютерної техніки і програмного забезпечення [9, с. 127].

Висновки. Основною особливістю розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості є потреба доказування мотиву даного злочину. Слідчий має пам'ятати про складність мотиву нетерпимості, який підкорений загальній меті вбивства – показати шовіністичну перевагу злочинця над жертвою. Тому навколо отримання відомостей про спонукання підозрюваного щодо вчинення вбивства особи іншої раси, національності або конфесії вибудовується тактика слідчих дій. Показовою рисою розслідування вбивств, вчинених на ґрунті нетерпимості, виступає необхідність для викриття підозрюваного наявності у слідчого спеціальних знань про існуючі субкультури, націоналістичні та інші екстремістські організації, фундаменталістські релігійні спільноти, які існують у суспільстві. На цій основі слідчому варто будувати ієрархічну систему слідчих дій, у тому числі цілу низку судових експертиз. Подальші дослідження планується присвятити аналізу тактичних прийомів окремих слідчих дій, до яких варто вдаватися слідчому для розкриття умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Савченко А.В. Вплив мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості на кваліфікацію злочинів. Вісник Академії адвокатури України. 2010. Вип. 1. С. 174–177.
4. Hate Crime Laws. A Practical Guide. OSCE ODHR. 2009. 67 p.
5. Методика расследования преступлений, совершаемых на почве национальной или расовой вражды или ненависти / А.Я. Винников, Н.М. Гиренко, О.Н. Коршунова, А.В. Леухин, Е.Б. Серова; под общ. ред. О.Н. Коршуновой. – СПб., 2002. 92 с.
6. Шлегель О.В. Методика расследования преступлений против личности, совершаемых по мотиву национальной ненависти или вражды: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2008. 208 с.
7. Пазинич Т.А. Основні положення розслідування вбивств, що вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 4. С. 259–263.
8. Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості: навчально-практичний посібник / За ред. І.М. Осика. Київ, 2012. 167 с.
9. Пазинич Т.А. Особливості розслідування вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. Вип. 5. С. 124–129.

